

Добровеличківський район

Добровеличківський район Кіровоградської області розташований на південно-західних відрогах Придніпровської височини. На півночі він межує з Новоархангельським і Маловисківським районами, на сході - з Новоукраїнським районом, на півдні - з Братським, Арбузинським і Первомайським районами Миколаївської області, на заході - з Вільшанським районом.

Територія району становить собою підвищену, з річковими долинами, балками і ярами, хвилясту рівнину, перетяту трьома лівими притоками р. Синюхи - річками Кагарликом, Сухим Ташликом і Чорним Ташликом.

Північна частина району знаходиться у лісостеповій зоні, південна - у степовій зоні, ґрунти черноземні.

Площа території - 1,3 тисячі квадратних кілометрів, кількість населення - 43,4 тисячі.

Міській, селищній і 21 сільській раді підпорядковані місто (з 1957 р.) Помічна, селище міського типу (з 1957 р.) Добровеличківка та 62 сільських населених пункти.

Головні галузі економіки району - сільське господарство, легка, харчова та будівельна промисловості.

Територія Добровеличківського району здавна була освоєна людьми, про що свідчать чисельні археологічні знахідки, найдавніші з яких датуються добою неоліту (VI - IV тис. до н. е.). Зокрема науковцями були досліджені поселення трипільської культури (IV - сер. III тис. до н. е.), пам'ятки доби бронзи (II тис. до н. е.), кіммерійського (IX - VIII ст. до н. е.), скіфського (VII - III ст. до н. е.) та сарматського (III ст. до н. е. - III ст. н. е.) часів.

Різні народи жили або кочували на землях Добровеличківщини, витісняючи або асимілюючи попередників. Побували тут кіммерійці, скіфи, сармати, готи, гунни, обри (авари), хозари, угри, печеніги, ру-сичі, половці, монголо-татари, литвини, кримчаки.

У 16 ст. тут, у степах так званого Дикого Поля, почали з'являтися козаки - український військовий і селянський люд, який переходив на незаймані землі, щоб позбутися зростаючого гніту своїх феодалів. Незабаром ця територія відійшла до козацької автономії - Запорозької Січі, яка після Андрусівської угоди 9 січня 1667 р. стала перебувати під спільним контролем Польщі та Московії. Бахчисарайський мирний договір 13 січня 1681 р., яким закінчилася московсько-турецька війна 1677 - 1681 рр., закріпив Запорожжя за Московією, що було підтверджено мирним договором з Польщею, підписаним у Москві 6 травня 1686 р. (так званий Вічний мир).

22 жовтня 1705 р. внаслідок довгих переговорів після війни 1686 - 1699 рр. і проведення у 1705 р. розмежування російських і турецьких володінь, був укладений Межевий трактат, за яким територія Дикого Поля - степовий простір між Синюхою, Південним Бугом і Дніпром, - відійшла до Росії.

14 травня 1709 р., в зв'язку з переходом гетьмана Івана Мазепи та значної частини запорожців під час Північної війни на бік шведів, Запорозька Січ була ліквідована.

Внаслідок російсько-турецької війни 1710 - 1713 рр. Запорозькі землі відійшли до Туреччини, але за Белградським мирним договором 18 вересня 1739 р., яким закінчилася наступна війна 1735 - 1739 рр., їх було повернено. Напередодні тієї війни, у 1734 р., з дозволу російської імператриці Анни Іоаннівни була відновлена Запорозька Січ, землі теперішнього Добровеличківського району ввійшли до складу її Бугогардської паланки.

У 1752 р. північна окраїна Добровеличківщини відійшла до створеної згідно указу 24 грудня 1751 р. військово-поселенської області Нової Сербії, сенатським указом 18 серпня 1753 р. більша її частина була віддана під Новослобідське козацьке поселення, з якого указом 14 травня 1754 р. було сформовано Новослобідський козацький полк. Сотенними слободами полку були села Красна (Липняжка) і Тишківка.

У 1759 р. Новослобідський полк був приєднаний до Нової Сербії, але у 1761 р. знову відокремився.

У 1764 р. Нова Сербія і Новослобідський полк були скасовані, а їх територія під назвою Єлисаветградської провінції ввійшла до складу створеної указом 22 березня 1764 р. Новоросійської губернії.

У 1769 р. в Єлисаветградській провінції був поселений Молдавський гусарський полк. Села Піщаний Брід (3-тя), Липняжка (9-та) і Тишківка (13-та) були тоді ротними поселеннями полку.

У другій половині XVIII ст. було засновано Добровеличківку - майбутній адміністративний центр Добровеличківського району. Перша назва селища, Величківка, утворена від прізвища засновників - Величковських, які походили зі старшинського козацького роду. Потім, за прізвищем наступних власників воно називалося Ревуцьким. Величківка стала містечком 1822 року, Ревуцьке підтвердило цей статус у 1848 р. З 1883 р. офіційною назвою містечка стає Добровеличківка.

У 1775 р. провінції Новоросійської губернії були поділені на повіти і територія сучасного Добровеличківського району ввійшла до складу Катерининського (з 1781 р. - Ольвіопольського) повіту.

У кінці 1782 р. провінційний поділ було скасовано, потім за указом 30 березня 1783 р. Новоросійська губернія була реформована у Катеринославське намісництво. Добровеличківська територія знаходилася у складі його Ольвіопольського повіту (указ 22 січня 1784 р.).

За указом 4 вересня 1784 р. адміністративний центр Ольвіопольського повіту було переведено у Новомиргород з перейменуванням повіту на Новомиргородський.

За указом 27 січня 1795 р. Новомиргородський повіт увійшов до складу новоствореного Вознесенського намісництва.

12 грудня 1796 р. намісництво було скасоване і Новомиргородський повіт з перейменуванням на Ольвіопольський (указ 29 серпня 1797 р.) опинився у новоствореній Новоросійській губернії.

За указом 8 жовтня 1802 р. про розділ Новоросійської губернії Ольвіопольський повіт став складовою частиною Миколаївської губернії. 15 травня 1803 р. Миколаївська губернія у зв'язку з переведенням адміністративного центру була перейменована на Херсонську.

З указом 16 квітня 1817 р. про перетворення Бугського козацького війська (сформованого з Молдавського гусарського і Новоनावербованого козацького полків та значного контингенту болгарських переселенців) у Бугську уланську дивізію розпочалося створення військових поселень. Південна частина території Добровеличківщини відійшла до 12-го кавалерійського округу Південних військових поселень, в якому дислокувався 4-й Бугський уланський полк (з 1830 р. - Ольвіопольський уланський полк) 3-ї Бугської уланської дивізії - в с. Піщаному Броді стояв його 2-й ескадрон. Північна частина території відійшла до 6-го кавалерійського округу, в якому дислокувався 2-й Український уланський полк (з 1830 р. - Новоархангельський уланський полк) 3-ї Української уланської дивізії - в с. Тишківці стояли 3-й і 4-й взводи його 2-го ескадрону, в с. Липняжці - 3-й і 4-й взводи 3-го ескадрону.

6 грудня 1828 р. в зв'язку з передачею земель у військове відомство Ольвіопольський повіт був скасований. За указом 4 червня 1857 р. військові поселення почали ліквідуватися, але Ольвіопольський повіт не було відновлено і територія майбутнього Добровеличківського району опинилася в Єлисаветградському повіті Херсонської губернії.

У травні 1919 р. з Херсонської губернії виділилася Одеська губернія, що було підтверджено спеціальною постановою Всеукраїнському 28 січня 1920 р. В Одеській губернії був створений Первомайський повіт, до складу якого ввійшла територія Добровеличківщини.

У 1923 р. згідно з постановою ВУЦВК від 7 березня, затвердженою 2-ю сесією ВУЦВК 12 квітня 1923 р., в Одеській губернії був утворений Первомайський округ і в його складі - Добровеличківський район.

За постановою ВУЦВК від 3 червня 1925 р. губерніяльний поділ був ліквідований, а округи підпорядковані безпосередньо центрові.

Постановами ВУЦВК та РНК УРСР від 13 червня 1930 р. Первомайський, а 12 вересня - решта округів були ліквідовані і встановлена двоступенева система управління (район - центр).

9 лютого 1932 р. в ряді перших 5-ти областей України була створена Одеська область з Добровеличківським районом у своєму складі.

У 1935 р. за постановами ВУЦВК від 23 січня та 17 лютого в Одеській області були утворені Піщанобрудський та Тишківський райони.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1939 р. була створена Кіровоградська область, серед 30 районів якої були Добровеличківський, Піщанобрудський і Тишківський райони.

Під час німецької окупації 1941 - 1943 рр. Добровеличківський, Піщанобрудський і Тишківський райони входили до Первомайського гебітскомісаріату Миколаївського генеральства, підпорядкованого Райхскомісаріату України.

За указами Президії Верховної Ради УРСР 7 червня 1957 р. був ліквідований Тишківський район, 12 листопада 1959 р. - Піщанобрудський район, їх території укрупнили Добровеличківський район.

30 грудня 1962 р. згідно з указом Президії Верховної Ради УРСР відбулося великомасштабне укрупнення районів Кіровоградської області і за рахунок земель ліквідованого Вільшанського району територія Добровеличківського району стала найбільшою за всю його історію.

У 1967 р. , з відновленням Вільшанського району, межі Добровеличківського району набули сучасного вигляду.

Територія Добровеличківського району від початку сталого адміністрування (з утворенням Єлисаветградської провінції в 1764 р.), за винятком незначних періодів нестабільності, була

адміністративно-територіально підпорядкована Єлисаветграду-Кіровограду.
Географічно, історично, культурно та економічно Добровеличківський район сформувався як органічна складова частина Кіровоградщини.

Бібліографія

- Агбунов М.В. Античная география Северного Причерноморья. - М.: Наука, 1992.
- Археология УРСР. Т. 2. - К.: Н.д., 1971.
- Балабушевич Т.А. Територіальні межі правобережних полків. Друга половина XVI - початок XVIII століть //Проблеми історичної географії України. - К.: Н.д., 1991//.
- Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України. - Львів, 1992.
- БСЭ. Т. 17. - М.: БСЭ, 1952.
- БСЭ. Т. 21. - М.: БСЭ, 1953.
- Геродот. История. - Л.: Наука, 1972.
- Горбунова Е.І. Зміни адміністративно-територіального поділу Кіровоградщини (1752 - 1965) // Кіровоградський обласний державний архів. Путівник. - К.: Н.д., 1966.
- Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. - К.: Н.д., 1992.
- Дмитрієнко М.Ф. Особливості картографування даних про видання газет України (жовтень 1917 - 1920 рр.) //Проблеми історичної географії України. - К.: Н.д., 1991//.
- Дмитрієнко М.Ф., Маркова О.Є. Адміністративно-територіальний поділ Української РСР з 1917 по 80-ті роки ХХ ст. //Історико-географічні дослідження на Україні. - К.: Н.д., 1992//.
- Дністрянський М.С. Кордони України. - К.: Основи, 1994.
- Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775 - 1800 гг. - М.: Наука, 1959.
- Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII - XIV вв. - М.: Наука, 1985.
- Энциклопедический словарь. Т. XII-A (24). - СПб.: И.А.Ефрон, 1894.
- Історія міст і сіл УРСР:
- Кіровоградська область. - К.: УРЕ, 1972.
- Миколаївська область. - К.: УРЕ, 1971.
- Одеська область. - К.: УРЕ, 1969.
- Черкаська область. - К.: УРЕ, 1972.
- Історія УРСР. У 2-х томах. - К.: Н.д., 1969.
- Кабузан В.Н. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII - первой половине XIX в. (1719 - 1858). - М.: Наука, 1976.
- Кіровоградська область. АТУ на 1 січня 1985 р. - Дн.: Промінь, 1985.
- Крикун Н.Г. Административно-территориальное устройство Правобережной Украины в XV - XVIII вв. - К.: АН Украины, 1992.
- Малий словник історії України. - К.: Либідь, 1997.
- Ноземцева О.О. та інші. Визначні місця Кіровоградщини. Путівник. - Черкаси: ЧОКГВ, 1962.
- Пашутин А.Н. Исторический очерк г. Елисаветграда. - К-д: ВУМС, 1992.
- Підкова І.З., Шуст Р.М. Довідник з історії України. Видання в трьох томах. Т. 1. - К.: Генеза, 1993. Т. 2. - К.: Генеза, 1995.
- Радянська енциклопедія історії України. В 4-х томах:
- Т. 1. - К.: УРЕ, 1969.
- Т. 2. - К.: УРЕ, 1970.
- Т. 3. - К.: УРЕ, 1971.
- Т. 4. - К.: УРЕ, 1972.
- Скальковский А.А. История Новой Сечи, или последнего Коша Запорожского. На основании подлинных документов Запо-рожского Сечевого архива. 3-е издание. - Одесса, 1885 - 1886.
- Словарь исторический. Т. 1. - Т. 2. - М.: Остожье, 1998.
- Тимофеенко В.И. Города Северного Причерноморья во вто-рой половине XVIII в. - К.: Н.д., 1992.
- Українська радянська енциклопедія. Т. 6. - К.: УРЕ, 1961.
- Украинская советская энциклопедия. Т. 4. - К.: УСЭ, 1980.
- Украинская советская энциклопедия. Т. 5. - К.: УСЭ, 1981.
- УРСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. - К.: УВПЛ, 1947.

УРСР. АТП на 1 січня 1962 р. - К.: ДВПЛ, 1962.
УРСР. АТП на 1 липня 1965 р. -К.: ВПЛУ, 1965.
УРСР. АТП. Т. 1. - К.: ВПЛУ, 1969.
УРСР. АТП на 1 січня 1972 р. - К.: ВПЛУ, 1973.
УСРСР. АТД на 1 января 1979 г. - К.: УСЭ, 1979.
Шишмарев В.Ф. Романские поселения на юге России. - Л.: Наука, 1975.
Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т. 1. - К.: Н.д., 1990.